

**ПОДХОДИТЕ НА Л.КОЛБЪРГ И Н.АЙЗЕНБЕРГ В
ИЗСЛЕДВАНЕТО НА МОРАЛНОТО МИСЛЕНЕ И ПОВЕДЕНИЕ**

Божидарка Динчева Неделчева

Докторант във ВСУ „Черноризец Храбър“

e-mail: bogydarya@abv.bg

***Резюме:** Статията представя анализ на концепциите на Колбърг и Айзенбър върху моралното развитие на детето. Разгледани са отношенията между моралното мислене и поведение, както и различията в двете концепции относно възрастовите особености в развитието на моралните разсъждения, както и в начините на конструиране на моралните дилеми.*

***Ключови думи:** морални дилеми, емпатия, морални разсъждения, морално поведение*

**THE APPROACHES OF L. KOHLBERG AND N. EISENBERG IN THE
STUDY OF MORAL THINKING AND BEHAVIOR**

Bozhidarka Dincheva Nedelcheva

PhD student in Varna Free University “Chernorizets Hrabar”

e-mail: bogydarya@abv.bg

***Abstract.** The article presents an analysis of Kolberg and Eisenberg’s concepts of moral development of children. It explores the relationship between moral thinking and behavior, peculiarities in the moral reasoning of individuals of different ages, and methods for constructing moral dilemmas.*

***Keywords:** moral dilemmas, empathy, moral thinking, moral behavior*

Въведение

Настоящата работа е посветена на теориите на Л.Колбърг и Н.Айзенберг и техните подходи и начини в изследване на моралното мислене при детето. По-конкретно се опитва очертае зависимостта на емпиричните открития в двете теории от начина на изследване и доколко тези начини на изследване разкриват спецификите в моралните разсъждения на детето.

Теорията на Колбърг за моралното развитие

Теорията на Колбърг за моралното развитие, обозначена още когнитивна теория за развитието, е ревизирана в продължение на три десетилетия. Теорията обединява когнитивното развитие с морала, който е обвързан с принципа на справедливостта в смисъла на (Rawls, 1971). Моралното развитие е представено чрез шест стадия, обединени в три равнища, обозначени като предконвенционално, конвенционално и постконвенционално. Заедно с това, Колбърг представя и възрастовите граници в тези равнища. В класификацията на стадията, предложена от Колбърг, децата до 10-та година са на равнището на предконвенционалния морал (Kohlberg, 1976, p. 33). Това означава, че децата не са в състояние да разберат очакванията на обществото или конвенционалните правила. Те са съсредоточени върху собствените потребности и желания. Въпреки знанието, че съществуват очаквания, зададени от авторитетните фигури, те се схващат повърхностно, понеже децата се интересуват от постигането на егоцентричните си цели и/или искат да избегнат наказанията, или да получат признание. Децата все още не осъзнават значението на отстояването на правилата и очакванията на обществото и не се съобразяват с тези очаквания и правила, защото не могат да разберат че правилата са конвенции и са зададени

от обществото, нещо което е възможно на конвенционалното равнище, не могат да доловят връзката между приетите правила и моралните принципи, с които са обвързани

Концепцията на Колбърг разглежда моралните разсъждения в контекста на когнитивното развитие и социалните отношения. Когнитивното развитие е едно от фундаменталните изисквания за моралното развитие. Децата могат да са убедени, че кражбата е нещо грешно, но предложените обяснения могат да бъдат много различни. Моралните разсъждения, които по-своята същност са когнитивни, са свързани с развитието на способността да се разглеждат нещата от различни перспективи, което предполага разграничаване на собствената от чуждата перспектива. В концепцията на Колбърг способността да се мисли от различни перспективи е от особено значение в опита да се разбере развитието на моралните разсъждения. Моделът на (Selman, 1980) показва как се развива тази способност и как развитието на тази способност е свързано с възрастта. На равнище 0 детето не е способно да разграничи собствената от чуждата перспектива, на равнище 1 детето е способно да разграничи собствената и чуждата перспектива, на равнище 2 детето започва да възприема себе си от позицията на чуждата перспектива (през очите на другия), на равнище 3 детето може да възприеме отношението с другия от перспективата на третия, и накрая на равнище 4 детето може да възприеме отношенията между различните перспективи. Не е трудно да се открие вътрешната близост между концепциите на Колбърг и Селман. В концепцията на Колбърг развитието започва с появата на способността за възприемане на чуждата перспектива и нейното вграждане в собствените разсъждения. В концепцията на Колбърг стадии 2 се характеризира с разпознаване на чуждите потребности, което кореспондира с равнище 1 при

Селман. Стадий 4 при Колбърг обхваща отчитане на перспективата на социалната организация, което е подобно на равнище 4 при Селман. Различните равнища в способността да се отчитат различните перспективи зависи от когнитивното развитие (Kohlberg, 1976). Това е предварителното условие за развитие на способността за отчитане на чуждата перспектива, което е определящо за моралното развитие. Разбирането на Колбърг е близко да разбирането на Piaget (1958) за движението по посока на формалнологическото мислене. Следователно, структурата на моралните разсъждения се състоят от логически структури и структури на отчитане на перспективите, които са различни от собствената. Тези условия са необходими, но не достатъчни. За да придобият морални измерение към структурата на разсъжденията, трябва да се добави справедливостта. Разсъжденията трябва да се обвържат със справедливостта. Принципът за справедливостта е приет като основополагащ морален принцип, който обхваща в себе си останалите морални принципи (уталиристични цели, ориентация към идеалния аз и дори емпатията към други). Всички принципи могат да бъдат сведени до принципа за справедливост, който е с фундаментално значение за морала. Теорията на Колбърг не отхвърля присъствието на различни морални принципи извън полето на справедливостта. (Kohlberg, 1976, p. 40). За Колбърг е невъзможно да се постъпва морално и несправедливо в същото време. Самото движение през отделните стадии е ориентирано към прогресивното прилагане на принципа на справедливостта. По този начин стадий 6, в който са удовлетворени изискванията на справедливостта, се превръща в критерий, чрез който се оценяват проявите на справедливостта в предходните стадии. Всички по-ниски стадии не удовлетворяват изцяло изискванията на справедливостта. Колбърг назовава развиващата се структура на моралното разсъждение, което интегрира отчитането

на различните перспективи, с принципа на справедливостта, социоморална перспектива, „която се отнася до гледната точка, която индивидът заема при определяне на социалните факти и социомаралните ценности или задължения“ (Kohlberg 1976, p. 33).

Методът, който използва Колбърг за изследване развитието на моралните разсъждения, са моралните дилеми. В съдържателно отношение това са истории, които отразяват противоречията в моралните претенции и участниците в изследванията трябва да изберат действието, с което героят ще се ангажира, и да отбележат основанията за самото решение. Специфичното при този метод не е изборът на решение, а начинът, по който се обосновава самото решение, което разкрива съдържанието на моралното разсъждение (Kohlberg, 1976). Повече от три десетилетия този метод е използван за изследвани на моралните разсъждения в различните стадии от развитието в различните култури. Особеното при този метод е кодираното на отговорите, за което свидетелстват и промените в ръководствата за оценяване на отговорите. В продължение на години системата за оценяване е променяна многократно, за да се постигне по-добро разграничаване в структурата и съдържанието на моралните разсъждения. Последното ръководство за оценка на отговорите е 800 страници (Colby and Kohlberg, 1987).

Теорията на Колбърг отбелязва прогресивно развитие в когнитивните способности, което е с добра емпирична подкрепа. Но с това се появява и въпросът в какъв смисъл по-високото равнище е по-добро от по-ниското равнище и кои измерения всъщност са отбелязани в ръководството за оценката на разсъжденията. Отговор на този въпрос е предложен от (Rest,1983). Всеки следващ стадии в очертаната последователност е прогресивно по диференциран

и интегриран, оценките се извършват чрез координирането на различни перспективи, които стават все по-разширени. Теорията на Колбърг се опитва да разкрие структурните трансформации. Понеже всеки стадий е структурирано цяло, даденият отговор, характерен за стадия, представя „основната мисловна организация“ на самия стадий (Kohlberg,1973,стр.181). Понеже отговорите, които разкриват решаването на моралната дилема, са на възможно най-високото налично когнитивно равнище, вероятно представят и най-високата степен моралните разсъждения на личността. Теорията на Колбърг разкрива начина на концептуализиране и оценяване на развитието на моралните разсъждения и става отправна точка за по-късните дебати относно възможностите за разкриване на генезиса на моралното мислене. Началото на тези дебати е свързано с няколко критични съображения отправени към теорията на Колбърг. От позицията на теорията на Н.Айзенберг тези критични съображения засягат:

-възрастовия обхват – Колбърг не изследват децата до 10 години, ако децата в тази възраст са на равнището на предконвенционалния морал, защо трябва да се изследва мисленето, което не е обвързано с моралните принципи и категории. По-късните изследвания обаче показват, че децата могат да демонстрират морално мислене, което съответства на мисленето, описано на равнището на конвенционалния морал при Колбърг, да разграничат моралната от неморалната област и да се ангажират с поведения, които са морални;

-моралните принципи, върху които е изградено съдържанието на дилемите – при Колбърг в основата на дилемите е принципът на справедливостта и свързаните с него концепции като авторитет, закон, наказание, права, ценност на живота. Възражението е, че принципа на справедливостта не е единственият принцип, с който може да се проследи генезиса на моралното мислене и че

моралните дилеми с това съдържание смислово се преживяват различно от самите деца, което не оспорва фундаменталното значение на самия принцип.

Теорията на Н.Айзенберг за развитие на просоциалното мислене и поведение

Изследователската програма на Н.Айзенберг включва няколко надлъжни изследвани върху развитието на просоциалното поведение и мислене на децата. Въпросът, който вълнува Айзенберг, е дали подходът на Колбърг към моралното развитие може да улови разсъжденията на децата относно просоциалните дилеми, които са в обсега на моралността. Приемайки, че дилемите на Колбърг обхващат само забранителните аспекти, Айзенберг започва да изследва преценките на децата при просоциални дилеми. Според Айзенберг, принципите на справедливостта обхващат само когнитивните аспекти на моралните разсъждения и пропускат емоционалните аспекти, които са необходими, за да се отговори по емпатиен начин (Eisenberg, 1986). Един от централните аспекти в изследванията на Айзенберг е просоциалното поведение и мотивация, свързана с емпатийните емоции. Според Айзенберг разбирането на различията в просоциалното поведение е ситуирано в мотивационните източници. Мотивациите могат да бъдат емоционални или когнитивни по своята същност. Айзенберг (Eisenberg, 1986, стр. 210) определя поведението като просоциално, ако е мотивирано от поне от един от следните фактори:

- наличие на симпатия;

- наличие на емоции, свързани със самоосъзнаването (или антиципиране на тези емоции), със специфични интернализирани морални ценности и норми или отговорност да се действа в съответствие с тези норми или ценности;

-наличие на когнитивни засягащи ценности и норми, отговорности и задължения, които не са придружавани от забележими емоции, свързани със самоосъзнаването;

-наличие на когнитивни и съпътстващи афекти (например чувство на дискомфорт поради несъответствия в представата за себе си).

Просоциалното поведение е с позитивни ефекти върху другите, независимо от мотивацията, която е зад самото поведение. То може да бъде мотивирано от страх от наказание, от стремеж към признание, от инструментални причини (директна реципрочност), от желание за създаване на нови приятелски връзки или от състрадание към изпадналия в нужда. Основният фокус в изследването на Айзенберг е върху симпатията, която се приема за релевантна на просоциалните/ алтруистични емоции и поведение (Eisenberg & Fabes 1990 Eisenberg & Fabes 1990). Според Айзенберг е важно да се разграничат три различни емоции, обозначени като емпатия, в съществуващите изследвания, въпреки че само един тип емоционална реакция трябва да се нарече емпатия или симпатия. За да се избегнат смесванията, Айзенберг различава следните форми:

-емоционално заразяване – това е изпитвана от аза емоция, която е същата като изпитвания от другия емоция, но азът не е в състояние да разграничи собствената от чуждата емоция, тази форма на емпатия се среща при малките деца;

-симпатия – това е изпитвана от аза емоция, която не е идентична, но съответства на емоционалното състояние на другия; симпатията произтича от разбирането на чуждото емоционално състояние, изразява се с чувство на скръб или загриженост за другия;

-персонален дистрес – това е аверсивна емоция, която издава загриженост за собствения аз, а не за другия, породена от състоянието на другия (Eisenberg & Fabes 1990).

В концепцията на Айзенберг симпатията е приета като най-вероятния мотив за инициране на просоциално поведение. Персоналният дистрес може да иницира просоциално поведение само ако това е най-лесният начин за неговото намаляване. При симпатията ангажирането с просоциално поведение е независимо от това дали съществува възможност за „бягство от ситуацията“. Емпиричните изследвания на Айзенберг тестват възможните отговори при ситуации на изпитване при персонален дистрес и емпатия. Самите изследвания при това са основани на многоизмерни подходи – предизвиканите експериментално емоции са оценявани чрез физиологични и нефизиологични показатели, а проявите на просоциално поведение – чрез наблюдения в естествени условия в продължение на няколко седмици в училище и очертават различия в реакциите, свързани с изследваните емоции (Eisenberg, 1986; Eisenberg & Miller, 1987). Персоналният дистрес не е свързан с просоциалното поведение, докато симпатията е свързана. Резултатите от изследванията на Айзенберг разкриват значението на разграничаването на различните емоции, породени от сблъсък с чуждото страдание като мотивационни източници на поведение. Според Айзенберг поведението, което е мотивирано от персоналният дистрес, не може да се приеме за морално. Децата, които обикновено изпитват персонален дистрес, са мотивирани да помогнат само в ситуация, в които помощта е най-добрия начин за справяне с изпитваното чувство. В отличие от тези деца, изпитващите симпатия деца предлагат помощ, дори когато е възможно

да се оттеглят от ситуацията и когато помощта остава незабелязана от другите (Eisenberg & Fabes 1990).

Според Айзенберг (1986) просоциалното поведение може да бъде мотивирано и от самооценъчните емоции - гордост и вина, които са основани на норми и ценности, които азът иска да следва. Просоциалното поведение може да бъде мотивирано от чувството за вина, ако приетата норма е нарушена, или от чувство на гордост, когато приетата норма не е нарушена. Емоциите, свързани със самоосъзнаването, са с когнитивен принос, тъй като детето трябва да разпознае ситуацията като релевантна на собствените норми и ценности. Това изисква оценяване на различните социални гледни точки и разпознаване на себе си като потенциално отговорен или способен субект, който може да предизвика определени резултати. Въпреки че Айзенберг не отрича значението на когнициите като предиктори за просоциалното поведение, нейният фокус е върху емоциите като мотивационен източник за моралните разсъждения и поведение. Айзенберг се опитва да проучи дали децата са мотивирани от избягване на наказанията и/или от задоволяване на собствените потребности в хода на моралните разсъждения и/или са способни да действат поради истински морални/алтруистични съображения. За да отговори на тези въпроси, Айзенберг създава дилеми, които не включват забрани, правила или заплахи от наказания (Eisenberg & Shell, 1987; Eisenberg, 1986). В моралните дилеми собствените нужди са противопоставени на чуждите, с което присъствието на справедливостта е отслабено. Конструиранияте от Айзенберг дилеми отразяват критичното съображение, изказано към дилемите на Колбърг, които са построени около принципа на справедливостта, чрез който е концептуализиран моралът. Както отбелязва Айзенберг, Колбърг приема, че обособените от него

морални стадии могат да бъдат отнесени към всякакви морални преценки, въпреки че се използват само няколко дилеми, които са съсредоточени само върху областта на забраните. В почти всички дилеми на Колбърг законите, правилата, авторитета и формалните задължения са основните проблеми, които доминират в разсъжденията на индивидите относно конфликтите (Eisenberg-Berg & Hand, 1979). Дилемите, предложени от Айзънберг, съдържат просоциални мотиви. Конфликтите в моралните дилеми са разкрити чрез противопоставяне на собствените нужди на главния герой с нуждите на другия герой от историята. Изричните правила, авторитети, закони, наказания и формални задължения, характерни за дилемите на Колбърг, не се подчертават в тези дилеми. Въпреки че персоналните мотиви могат да бъдат открити и в дилемите на Колбърг /дилемата с Хайнц/, алтруистичните емоции – в сравнение с другите мотиви, не са много подходящи за решаване на тези дилеми. Дилемата на Хайнц е по своята същност „на живот и смърт“ (Eisenberg, 1986, стр. 123). Категориите като отношения, ценност на живота, морален закон и съвест са много по-подходящи при оправдаване на решенията, отколкото алтруистичните причини. Освен това Айзенберг твърди, че съдържанието в конструираните от нея дилеми е много по-близко до децата, отколкото дилемите на Колбърг. Разбира се, към този довод могат да бъдат изказани известни несъгласия, не всички дилеми са от вида „живот или смърт“. Айзенберг отбелязва още, че дилемите на Колбърг включват авторитарни и забранителни елементи.

Айзенберг също обособява стадии в развитието на мисленето, както и критерии за отнасяне на разсъжденията към отделните стадии. Самите критерии са основани на обединяване на емоционалните влияния върху когнитивните

оценки, представени чрез отношенията между различните перспективи. Айзенберг обособява следните категории свързани с разсъжденията на детето:

-обсесивно и/или натрапливо виждане на властта и/или наказанията – изразява се в ориентация към избягване на наказанието и безпрекословното зачитане на властта, оценката на действието е основана на физическите последици без да се отчитат ценностите и потребностите;

-хедонистични разсъждения – изразява се в ориентация към облага за себе си и пряка реципрочност – също свързана с лична изгода;

-нехедонистичен прагматизъм – изразява се в ориентация към практически размишления, които не са свързани непосредствено със собствения аз или с другия /например героят ще помогне, защото е силен/;

-загриженост за другия /разсъждения ориентирани към потребностите/ – изразява се в ориентация към физическите, материалните и психичните нужди на другия;

-позоваване на загриженост за човечността – изразява се в ориентация към другия, поради факта, че е човешко същество;

-стереотипни разсъждения – изразява се в ориентация към стереотипни образи на добър или лош човек; към естественото поведение, с което ще се откликне на нуждите на другия /фермерите ще помогнат, защото са добри/;

-одобрение и междуличностна ориентация – изразява се в ориентация към одобрение и приемане от другите при определянето на правилното поведение;

-ясна емпатийна ориентация – изразява се в ориентация към проява на симпатия, загриженост за другите, заставане на гледната точка на другия – заставането на гледната точка на другите е вписано в разсъжденията;

-интернализиран афект – изразява се в ориентация към това да се чувстваш добре в резултат от самоуважението, собствените ценности и ефектите от собствените действия /героят ще помогне, защото като види, че бедните деца има с какво да се нахранят, ще се почувства по-добре/; интернализиран афект може да бъде и негативен – чувство за вина, поради последствията от собствените действия;

-други абстрактни и /или интернализирани видове разсъждения – изразява се в ориентация към интернализирана отговорност, задължение или необходимост от поддържане на приетите закони, норми и ценности, загриженост за правата на другите, предотвратяване на несправедливости, които нарушават правата, обобщена реципрочност, която издава обмени, които не са лице-в-лице, но засягат всички.

Емпиричните изследвания на Айзенберг очертават също определени стадии в развитието на просоциалното мислене, но с няколко особености:

-обособените стадии не е задължително да са универсални, могат да бъдат повлияни от особеностите на културата;

-движението в отделните стадии не е необратимо – възможни са движения от по-високи към по-ниски равнища;

-стадиите са с йерархична структура, която издава освобождаване от центрираността в себе си (Eisenberg, 1986; Eisenberg & Miller, 1992).

Изследванията във възрастов план (Eisenberg, 1986, Eisenberg, Fabes, & Shea, 1989; Eisenberg-Berg & Hand, 1979) разкриват, че децата не се позовават на причини, свързани със страх от наказание. Децата могат да използват нехедонистични просоциални причини при изграждането на своите разсъждения, както и емпатийно ориентирани разсъждения, което е различно от концепцията на Колбърг.

Прилики и различия в теориите на Л. Колбърг и Н. Айзенберг

Прилики:

- използват един и същ метод за изследване на моралното мислене – моралните дилеми;
- обособяват стадии в развитието на моралното мислене;
- отбелязват определена последователност в стадиите;
- отбелязват влиянията на моралното мислене върху поведението;
- отбелязват отслабване на центририанстта в собствения аз с движенията към по-високите равнища на морално мислене.

Различия:

- моралните дилеми са изградени върху различни принципи и концепции – в дилемите на Айзенберг принципът на справедливостта не е със силно присъствие, дилемите са изградени върху отношението между собствените и чуждите потребности и желания;
- стадиите при Айзенберг, независимо от емпиричната подкрепа, не се разглеждат като универсални и не предполагат необратими движения;
- според Колбърг детето още не е способно да мисли и постъпва по действително морален начин, докато според Айзенберг детето може да мисли и постъпва по морален начин;
- според Айзенберг детето може да изпитва и да разбира моралните емоции, които се приемат и за индикатори на моралност, децата могат да разграничат моралните от конвенционалните и персоналните области и да субординират конвенционалните правила с моралните правила и да осъзнаят важността на моралните правила, което е в съгласие с теорията на (Turiel, 1998).

Заклучение

Теорията на Н.Айзенберг предлага обяснение на моралното мислене и поведение, което съчетава емоционалното и когнитивното развитие като подчертава значението на емпатията и вината при изграждането на моралните преценки. Моралните разсъждения на детето разкриват способността за заставане на чуждата перспектива и емоционалното преживяване на ситуацията на другия. Емпатията придава насоченост на разсъжденията, избора на основания, с които се обяснява ангажираното на определени поведения и заедно с това усилва мотивационната сила на разсъжденията. Подходът на Айзенберг очертава прояви на морално мислене и поведение, което е с много по-ранни възрастови отнесености в сравнение с подхода на Колбърг.

Използвана литература

1. Стаматов, Р., Сарийска, Св. (2013). Моралната идентичност. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски”.
2. Стаматов, Р. (2011). Морална идентичност, морална мотивация и морално поведение. В сборник „Персонална и национална идентичност и социална среда“, ч.І, , стр. 53-99. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски”.
3. Colby, A., & Kohlberg, L. (1987). The measurement of moral judgment, Vol. 1: Theoretical foundations and research validation. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
4. Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1992). The development of prosocial moral reasoning in childhood and mid-adolescence. In J. M. A. M. Jannsens & J. R. M.

- Gerris (Eds.), *Child rearing: Influence on prosocial and moral development* (pp. 31-55). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
5. Eisenberg, N., & Fabes, R.A. (1990). Empathy: Conceptualisation, measurement, and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*, 14, 131-149.
  6. Eisenberg, N., Fabes, R., & Shea, C. (1989). Gender differences in empathy and prosocial moral reasoning: Empirical investigations. In M. M. Brabeck (Ed.), *Who cares? Theory, research, and educational implications of the ethic of care* (pp. 127–143). New York: Praeger.
  7. Eisenberg, N., & Shell, R. (1987). Prosocial moral judgment and behavior in children: The mediating role of cost. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12, 426–433.
  8. Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). Empathy, sympathy, and altruism: Empirical and conceptual links. In N Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* (pp 292-316). New York: Cambridge University Press.
  9. Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition, and behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum Associates.
  10. Eisenberg-Berg, N. & Hand. M. (1979). The relationship of preschoolers' reasoning about prosocial moral conflicts to prosocial behavior. *Child Development*, 50, 356-363.
  11. Kohlberg, L. (1976). Moral stage and moralization: The cognitive-developmental approach. In T.
  12. Lickona (Ed.), *Moral development and behavior: Theory, research, and social issues* (pp. 84-107). New York: Holt, Rinehart, & Winston.
  13. Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. London: Kegan Paul.

14. Rest, J. (1983). Morality. In P. Mussen (Series Ed.) & J. H. Flavell & E. Markman (Vol. Eds.),
15. Handbook of child psychology: Vol. 3. Cognitive development (pp. 556–629). New York: Wiley.
16. Selman, R. L. (1980). The growth of interpersonal understanding: Development and clinical analyses. San Diego, CA: Academic Press.
17. Turiel, E. (1998). The development of morality. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol.Ed.), Handbook of child psychology, Vol. 3: Social, emotional, and personality development (5th ed., pp. 863-932). New York: John Wiley.